



دانشگاه باقرالعلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام

عنوان:

تاریخ تشیع قم

از دوره مغول تا پایان دوره صفوی

:

حجت الاسلام دکتر محسن الویری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید حسین فلاحزاده

نگارش و پژوهش:

مریم سادات قدمی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

اولیاء، بزرگان و آمنین خدا، دل‌های محل معرفت خدا، منزلگاه ذکر خدا، معدن رحمت حق، خزانه‌دارهای دانش، نهایت بردباری، ریشه‌های کرامت، پیشوایان امت‌ها و ولی نعمت‌ها، درهای ایمان و امینهای رحمان، آشکارکنندگان اوامر و نواهی، داعیان به سوی خدا، مخلصین و راهنمایان خلق به سوی خدا و تقدیم به چهارده وجود مطهر، برگزیده عالم که جهان به نور آنها منور است و به چهارده نوری که قم حرم آنهاست.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خداوندی را سزااست که قدرت لایزال هستی است و وجود ما بسته به قدرت اوست. غنی بالذات است و قادر متعال. وجودی که هرگاه یادش کنیم بر ایمانمان بیفزاید و نعمتش را بر ما افزون کند. خدا را شاکر هستیم که در تمام مراحل تدوی این پژوهش مرا یاری کرد توفیقم داد تا این اثر هرچند ناقص را تدوین نمایم.

پس از تشکر و قدردانی از خداوند متعال از کسانی که مرا در تدوین این پژوهش یاری کردند تشکر می‌کنم که من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق.

از همه اساتید محترم گروه تاریخ این دانشگاه که در طول دوران تحصیل زحمات زیادی را متقبل شده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم. بالخصوص اساتید محترمی که مرا در تدوین این پژوهش یاری رساندند. از جناب آقای دکتر محسن الویری که راهنمایی این پژوهش را بر عهده داشتند و صمیمانه و با دقت مرا راهنمایی کردند تشکر می‌کنم. همچنین از جناب آقای دکتر سید حسین فلاح‌زاده که در سمت استاد مشاور مرا یاری کردند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از مسؤولین کتابخانه که زحمات زیادی را در طی این دوران تحصیل متحمل شده‌اند به خصوص مسؤولین کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام که زحمات فراوانی را در طی تدوین این پژوهش متحمل شده‌اند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

و سپس از پدر و مادر بزرگوام که در طول تدوین این پژوهش مرا حمایت کرده‌اند، سپاسگزاری می‌نمایم.

چکیده

عنوان پژوهش حاضر تاریخ تشیع قم از دوره مغول تا پایان صفویه است. سؤال اصلی پژوهش از چگونگی وضعیت کلی تشیع قم در طی این قرون از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی است. در فرضیه این پژوهش بیان شده که شیعیان قم از دهه سوم قرن هفتم تا اواسط قرن هشتم از جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تغییر محسوس نداشتند ولی از آن پس به یک نشاط و رونق گسترده‌ای دست یافتند.

برای دست یافتن به منظور اصلی این پژوهش چارچوب مفهومی در نظر گرفته شد که هر کدام از مفاهیم سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را مورد بررسی قرار دهد و مفهومی را که با این پژوهش سازگارتر است ارائه دهد. سپس بر طبق سؤالات فرعی پژوهش چهار فصل برای این پژوهش در نظر گرفته شد. در فصل اول که مربوط به اوضاع سیاسی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی است از خاندان‌ها و شخصیت‌های مقتدر سیاسی قم و حاکمان و امرای این شهر و توجه حکومت مرکزی به این شهر و اقدامات و فرامین آنها در طی چند سند مکتوب یاد شده است.

در فصل دوم که اوضاع اجتماعی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی است از خاندان‌ها و شخصیت‌های پرنفوذ اجتماعی چون دعویدار، رضوی و فتحان یاد شده است. بحث اوقاف و بحث‌هایی پیرامون اوقاف و محتوای اسنادی که در قسمت اوضاع سیاسی از آنها یاد شده در این فصل مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل سوم که اوضاع فرهنگی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان صفویه است وضعیت مذهبی، اعتقادی، علمی، ادبی و هنری شیعیان قم مورد بررسی قرار گرفته از عالمان بسیاری یاد شده که در گسترش و ارتقاء سطح علمی شیعیان قم نقش بسیاری داشتند از شعرای قمی که در دربار صفوی و قبل از صفوی در دربار ترکمانان حضور داشتند یاد شده است. از مساجد، مدارس و معماری بناهای شیعه در قم مطالب مناسبی آورده شده است.

در فصل چهارم که اوضاع اقتصادی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی را بیان کرده است از کشاورزی و صنایع مردم شیعه قم یاد کرده است. در بخش کشاورزی از محصولات گسترده و فراوان شهر و صدور آن به شهرهای دیگر سخن به میان آمده و صنایع متعدد این شهر و صدور آن به شهرهای دیگر در این فصل آورده شده است.

به طور کلی اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شیعیان قم پس از حمله مغول تا بیش از صد سال از وضعیت مطلوبی برخوردار نبود و در رکود و ضعف شدیدی قرار داشت ولی از این مدت به بعد با حکومت خاندان صفی که از اقتدار خاصی برخوردار بودند وضعیت کلی شیعیان روبه بهبود رفت به طوری که در زمان حکومت این خاندان شهر قم یکی از شهرهای مهم آن دوران تلقی شد و از دوران حکومت این خاندان بهبود اوضاع کلی قم شروع شد و بهتری ثمره آن در دوره حکومت صفوی به بارنشست و اوضاع کلی قم در این دوران از وضعیت بسیار خوبی برخوردار شد.

واژگان کلیدی:

قم، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق	۱
۱- بیان مسأله	۲
۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده	۲
۳- پیشینه پژوهش	۳
۴- سؤال اصلی پژوهش	۳
۵- فرضیه پژوهش	۴
۶- مفاهیم	۴
شعیان:	۴
سیاسی:	۵
اجتماعی:	۵
فرهنگی:	۵
اقتصادی:	۵
۷- سؤالات فرعی:	۵
۸- پیش فرض های پژوهش:	۵
۹- اهداف پژوهش:	۵
۱۰- روش پژوهش و گردآوری اطلاعات و داده ها:	۵
۱۱- سازماندهی پژوهش:	۵
نقد و بررسی منابع و مآخذ	۷
۱- مطلع سعدین	۷
۲- حبیب السیر	۷
۳- احسن التواریخ	۹

۱۰	۴- سفرنامه و نیزیان در ایران
۱۰	۵- خلاصه التواریخ
۱۲	۶- تاریخ عالم آرای عباسی
۱۳	۷- تذکره تحفه سامی
۱۴	۸- خلد برین
۱۵	۹- تذکره نصرآبادی
۱۵	۱۰- تربت پاکان
۱۷	چارچوب مفهومی
۱۷	اجتماع:
۲۱	سیاست:
۲۴	فرهنگ
۲۶	اقتصاد
۲۸	جمع‌بندی چارچوب مفهومی
۳۱	سخن‌مقدماتی
۳۳	فصل اول: اوضاع سیاسی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی
۳۳	خاندان صفی
۳۵	۱- خواجه تاج‌الدین علی اصیل
۳۵	۲- خواجه علی صفی
۳۷	۳- خواجه محمود قمی
۳۷	۴- خواجه اصیل‌الدین قمی
۳۸	۵- خواجه ابراهیم
۴۰	۶- خواجه محمد
۴۳	خاندان منشی

قاضي احمد قمي	٤٤
فرزندان و نوادگان	٤٧
١- امير صفی الدين محمد	٤٧
٢- مير محمد هاشم	٤٧
٣- صفی الدين محمد	٤٨
پدران و خویشاوندان قاضي احمد	٥٠
١- امير سيد احمد	٥٠
٢- قاضي شرف الدين عبدالمجيد	٥٠
٣- آقا کمال الدين حسيني مسيبي	٥٠
٤- آقا فتوح الدين فتح الله	٥١
٥- شرف الدين حسين ميرمنشي	٥١
٦- مير وجيه الدين خليل الله	٥٢
٧- ميرزا محمود	٥٣
٨- مير سراج الدين علي قمي	٥٣
٩- مير سيد علي رضوي قمي	٥٣
رجال سياسي	٥٤
سيد صدرالدين ابراهيم قمي	٥٤
خواجه بهاءالدين هبة الله قمي	٥٥
خواجه يحيى قمي	٥٥
اميرزاده خليل	٥٥
عبدالله پروانچي	٥٦
اميرزاده سعد وقاص	٥٦
قتلق خواجه	٥٧

.....	امیر الیاس خواجه	۵۷
.....	سلطان محمد بهادر	۵۷
.....	شاه قاضی	۵۸
.....	امیرک احمد بن فیروزشاه	۵۸
.....	امیر درویش علی میرک	۵۸
.....	شاه ولی قوز	۵۹
.....	شاه حاجی بیک گاورودی همدانی فرزند پیرحاجی بیک	۵۹
.....	اسکندر رکابدار	۶۰
.....	منصور بیک سهراب	۶۰
.....	سیر تحولات سیاسی شیعیان قم	۶۲
.....	یورش پنج ساله	۶۵
.....	یورش هفت ساله	۶۶
.....	یعقوب میرزا:	۷۳
.....	منصور بیک سهراب	۷۴
.....	آیه سلطان	۷۴
.....	اسلمش بیک	۷۵
.....	زمینه‌های اجتماعی موفقیت صفویان	۷۸
.....	۱- آقا فتح الله خان کمترین	۸۲
.....	۲- آقا کمال الدین حسین	۸۲
.....	۳- دورمیش خان شاملو	۸۲
.....	۴- شاه قلی خلیفه	۸۳
.....	۵- علیقلی خلیفه ذوالقدر	۸۳
.....	۶- القاس میرزا	۸۳

۸۴	۷- ولی خلیفه شاملو
۸۴	۸- حیدر بیگ جابوق (جابوق)
۸۵	۹- ابراهیم بیگ
۸۵	۱۰- علیقلی سلطان ذوالقدر
۸۶	۱۱- سلیمان خلیفه ترکمان
۸۷	۱۲- حسین خان بیگ شاملو
۸۷	۱۳- حسن صلایی اصفهانی
۸۸	۱۴- حسینقلی بیگ
۸۸	قم و ضرب سکه
۹۰	توجه شاهان صفوی به شهر قم
۹۲	اسناد
۹۳	سند اول:
۹۵	سند دوم
۹۶	سند سوم
۹۷	سند چهارم
۱۰۰	سید شجاع الدین سلطان محمود
۱۰۰	امیر سلطان احمد
۱۰۰	میرشمس الدین نقیب رضوی
۱۰۱	میرمحمد سعید رضوی
۱۰۱	میرزا یحیی مجتهد و میرجعفر
۱۰۴	۱- میرزا محمدجعفر قمی
۱۰۴	۲- میرزا محمد ابراهیم مستوفی

۱۰۹.....	فصل دوم: اوضاع اجتماعی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی.....
۱۱۰.....	مقدمه.....
۱۱۰.....	جغرافیای شهری قم.....
۱۱۰.....	شهر قدیم.....
۱۱۲.....	رودخانه قم.....
۱۱۲.....	تپه‌های قل درویش.....
۱۱۳.....	نهر سعد.....
۱۱۳.....	مدرسه سورانیک.....
۱۱۳.....	میدان میر.....
۱۱۴.....	درب اصفهان.....
۱۱۴.....	دروازه قلعه.....
۱۱۴.....	دروازه کنکان.....
۱۱۵.....	زاویه منصوربیک.....
۱۱۵.....	سَرُوژ و سرورزار.....
۱۱۶.....	محلات و کوی‌های قم.....
۱۱۶.....	محله اول:.....
۱۱۷.....	محله دوم:.....
۱۱۷.....	محله سوم:.....
۱۱۷.....	محله چهارم:.....
۱۱۸.....	محله پنجم:.....
۱۱۸.....	محله ششم:.....
۱۱۸.....	محله هفتم:.....
۱۱۸.....	محله هشتم:.....

۱۱۹.....	محلۀ نهم:
۱۱۹.....	وضعیت اجتماعی شیعیان قم در دوره مغول و ایلخانان.
۱۲۴.....	وضعیت شیعیان قم در دوران فترت
۱۲۹.....	خانندان دعویدار
۱۳۰.....	خانندان فتحان
۱۳۲.....	سیر تطور نهاد وقف در جامعه شیعه نشین قم
۱۳۹.....	وقف نامه ها.....
۱۴۷.....	الف- مدرسه نجف قلی بیک.....
۱۴۸.....	ب - مدرسه مؤمنیه
۱۴۹.....	ج - مدرسه خان
۱۵۰.....	د - مدرسه فیضیه
۱۵۲.....	و- مسجد امام حسن عسکری
۱۵۳.....	هـ - از نمونه وقف های دیگر
۱۵۴.....	نقابت.....
۱۵۵.....	چگونگی انتخاب نقیبان.....
۱۵۵.....	شرایط رسیدن به مقام نقابت
۱۵۷.....	تولیت.....
۱۵۷.....	متولی منصوص.....
۱۵۸.....	متولی منصوب یا متصدی.....
۱۵۸.....	انواع تولیت در آستانه مقدسه حضرت فاطمه معصومه(س).....
۱۶۳.....	فصل سوم: اوضاع فرهنگی شیعیان قم از قرن هفتم تا پایان دوره صفوی.....
۱۶۴.....	فرهنگ.....
۱۶۵.....	الف- وضعیت مذهبی قم.....

- ۱- تعصب مذهبی شیعیان قم..... ۱۶۶
- ۲- توجه شیعیان قم به امور مذهبی..... ۱۶۷
- ۳- توجه به شعائر مذهبی..... ۱۶۷
- ۴- برگزاری مراسم عاشورا:..... ۱۶۸
- ب - وضعیت علمی شیعیان قم..... ۱۶۹
- ج- علمای قم:..... ۱۷۳
- ۱- ملا محمد طاهر قمی:..... ۱۷۳
- ۲- قاضی سعید قمی..... ۱۷۸
- ۳- شیخ احمد قمی..... ۱۷۹
- ۴- ملا عبدالرزاق لاهیجی قمی..... ۱۸۱
- از آثار اول:..... ۱۸۱
- ۵- میرزا حسن لاهیجی..... ۱۸۲
- ۶- میرزا محمد مشهدی قمی..... ۱۸۳
- از تألیفات او:..... ۱۸۴
- ۷- سید صدرالدین رضوی قمی..... ۱۸۴
- د- وضعیت ادب و هنر در قم..... ۱۸۵
- ۱- ادیبان قم:..... ۱۸۶
- ۱- خلاصه التواریخ..... ۱۸۶
- ۲- گلستان هنر..... ۱۸۶
- ۳- تذکره مجمع الشعرا..... ۱۸۷
- ۴- منتخب الوزراء..... ۱۸۷
- ۵- جمع الخيار..... ۱۸۷
- ۶- دیوان ابراهیم میرزا صفوی..... ۱۸۸

- ۷- دیوان اشعار ۱۸۸
- ۸- رساله در احوال و مفاخر و مناقب شهر قم ۱۸۸
- ۲- شعرای قم قبل از دوره صفوی ۱۸۸
- ۲-۱ قاضی مسعود قمی ۱۸۸
- ۲-۲ مقبول قمی: ۱۸۹
- ۲-۳ جلال جعفر: ۱۸۹
- ۲-۴ انصاری قمی: ۱۸۹
- الف: مکتب وقوع و شاعران وقوع گوی قمی ۱۹۲
- ب: سبک هندی و شاعران قمی ۱۹۲
- شعرای قمی دوره صفوی ۱۹۳
- ۲- ۵ اصلی قمی: ۱۹۳
- ۲- ۶ الوانی قمی: ۱۹۳
- ۲- ۷ محمد قلبی آصف قمی: ۱۹۴
- ۲- ۸ امین قمی: ۱۹۵
- ۲- ۹ بسمل قمی ۱۹۵
- ۲- ۱۰ تابع قمی: ۱۹۶
- ۲- ۱۱ تقی قمی: ۱۹۶
- ۲- ۱۲ تنهای قمی: ۱۹۷
- ۲- ۱۳ ثابت قمی: ۱۹۹
- ۲- ۱۴ جاسبی قمی: ۱۹۹
- ۲- ۱۵ جزوی قمی: ۲۰۰
- ۲- ۱۶ حامدی قمی: ۲۰۰
- ۲- ۱۷ حسن قمی: ۲۰۰

- آثار و سبک او:..... ۲۰۱
- ۲- ۱۸ حضوری قمی:..... ۲۰۲
- ۲- ۱۹ حیرانی قمی:..... ۲۰۲
- ۲- ۲۰ داعی انجدانی قمی ۲۰۳
- ۲- ۲۱ داعی تفرشی قمی ۲۰۳
- ۲- ۲۲ درکی قمی ۲۰۳
- ۲- ۲۳ سدید قمی ۲۰۳
- ۲- ۲۴ سلطان قمی ۲۰۴
- ۲- ۲۵ ساکنی قمی ۲۰۴
- ۲- ۲۶ شاه میرتقی قمی ۲۰۵
- ۲- ۲۷ شعف قمی ۲۰۵
- ۲- ۲۸ شکیبی قمی ۲۰۵
- ۲- ۲۹ شمس الدین قمی ۲۰۵
- ۲- ۳۰ صافی قمی ۲۰۶
- ۲- ۳۱ صفیر قمی ۲۰۶
- ۲- ۳۲ عارض قمی ۲۰۶
- ۲- ۳۳ عبدالحق قمی ۲۰۷
- ۲- ۳۴ عبد مناف قمی ۲۰۷
- ۲- ۳۵ علی قمی ۲۰۷
- ۲- ۳۶ غضنفر گلجاری قمی ۲۰۸
- ۲- ۳۷ فارغ قمی ۲۰۸
- ۲- ۳۸ فسونی قمی ۲۰۸
- ۲- ۳۹ قاضی علائی کره رودی قمی ۲۰۹

- ۲۰۹..... ۲- ۴۰ قاضی کره رودی قمی
- ۲۱۰..... ۲- ۴۱ کاظم قمی
- ۲۱۱..... ۲- ۴۲ کاملی قمی
- ۲۱۱..... ۲- ۴۳ مخلص نراقی قمی
- ۲۱۱..... ۲- ۴۴ مشربی قمی
- ۲۱۲..... ۲- ۴۵ مشفق قمی
- ۲۱۲..... ۲- ۴۶ مفرد قمی
- ۲۱۳..... ۲- ۴۷ مقبول قمی
- ۲۱۳..... ۲- ۴۸ ملک طیفور انجدانی
- ۲۱۳..... ۲- ۴۹ موسوی قمی
- ۲۱۴..... ۲- ۵۰ نافع قمی
- ۲۱۴..... ۲- ۵۱ نظری قمی
- ۲۱۵..... ۲- ۵۲ نعیمای قمی
- ۲۱۵..... ۲- ۵۳ واحد قمی
- ۲۱۵..... ۲- ۵۴ والهی قمی
- ۲۱۶..... ۲- ۵۵ وحدت قمی
- ۲۱۶..... ۲- ۵۶ وحیدی قمی
- ۲۱۷..... ۲- ۵۷ هاشمی قمی
- ۲۱۸..... ۲- ۵۸ آصف قمی:
- ۲۱۸..... ۲- ۵۹ اشکی قمی
- ۲۱۹..... ۲- ۶۰ ایمن قمی
- ۲۲۰..... ۲- ۶۱ بهاری قمی
- ۲۲۰..... ۲- ۶۲ تعظیم قمی

- ۲۲۰..... ۲- ۶۳ شهیدای قمی
- ۲۲۰..... ۲- ۶۴ کامی قمی
- ۲۲۱..... ۲- ۶۵ یحیی قمی
- ۲۲۱..... ۲- ۶۶ ملک قمی
- ۲۲۳..... ر- مدارس
- ۲۲۳..... ۱- مدرسه رضویه
- ۲۲۴..... ۲- مدرسه غیاثیه
- ۲۲۵..... ۳- مدرسه فیضیه
- ۲۲۶..... ۴- مدرسه شادقلی
- ۲۲۶..... ۵- مدرسه ساروتقی
- ۲۲۷..... ۶- مدرسه مؤمنیه یا تحویلخانه
- ۲۲۷..... ۷- مدرسه مهدی قلیخان
- ۲۲۷..... ۸- مدرسه جهانگیرخان
- ۲۲۸..... ۹- مدرسه دارالشفاء
- ۲۲۹..... ز- معماری بناهای مذهبی شیعه در دوره ایلخانی
- ۲۳۴..... س- معماری بناهای مذهبی شیعیان قم
- ۲۳۶..... ۱- حرم و بیوتات متبرک
- ۲۳۸..... ۲- گنبد
- ۲۳۸..... ۳- رواقها
- ۲۴۰..... ۴- ایوان طلا و مرافق و منارهها
- ۲۴۱..... ۵- مقبره شاه صفی
- ۲۴۱..... ۶- مقبره شاه عباس دوم
- ۲۴۲..... ۷- بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین

- توجه شاهان به حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه (س)..... ۲۴۳
- ش - معرفی بنای امامزادگان قم..... ۲۴۷
- ۱- بنای شاهزاده جعفر موسوی..... ۲۴۷
- ۲- معرفی بنای امامزاده سید سربخش..... ۲۴۹
- گنبد..... ۲۵۰
- گچکاری:..... ۲۵۱
- بررسی کتیبه‌ها..... ۲۵۲
- شرح زندگانی سید سربخش..... ۲۵۲
- ۳- شاه احمد بن قاسم..... ۲۵۲
- نوع نقشه:..... ۲۵۲
- نمای خارجی..... ۲۵۳
- نمای داخلی..... ۲۵۳
- ورودی بنا..... ۲۵۴
- گنبد..... ۲۵۴
- تزیینات..... ۲۵۴
- کاشیکاری:..... ۲۵۵
- مقرنسکاری:..... ۲۵۵
- بررسی کتیبه‌ها..... ۲۵۵
- تاریخ و انتساب بنا..... ۲۵۶
- ۴- معرفی بنای خدیجه خاتون..... ۲۵۷
- گنبد..... ۲۵۸
- کاشی‌کاری بنا..... ۲۵۸
- بررسی کتیبه‌ها..... ۲۵۸

- تاریخ بنا..... ۲۵۹
- ۵- شاهزاده ابواحمد محمد بن حنفیه ۲۶۰
- تاریخ بنا..... ۲۶۰
- ۶- بنای مزار شاه جعفر..... ۲۶۲
- ۷- بنای شاهزاده ابراهیم..... ۲۶۳
- ۸- شاهزاده ابراهیم..... ۲۶۳
- ۹- بنای چهل اختران ۲۶۳
- ۱۰- مقبره باغ گنبد سبز..... ۲۶۴
- ۱۱- علی بن بابویه..... ۲۶۴
- ۱۲- احمد بن اسحاق..... ۲۶۵
- ۱۳- امامزاده طیب و طاهر..... ۲۶۵
- ۱۴- سکینه خاتون..... ۲۶۶
- ۱۵- بابامسافر..... ۲۶۶
- ۱۶- سلطان محمد شریف..... ۲۶۶
- ۱۷- سید ابوالحسن رضا..... ۲۶۷
- ۱۸- بقعه مجاور صحن مزار در بهشت..... ۲۶۷
- ۱۹- صفورا..... ۲۶۷
- ۲۰- کعبه..... ۲۶۸
- ۲۱- معصومه..... ۲۶۸
- ۲۲- شاهزاده ابراهیم..... ۲۶۸
- ۲۳- شاهزاده محسن..... ۲۶۹
- ۲۴- امامزاده حلیمه خاتون..... ۲۶۹
- ۲۵- امامزاده سلیمان..... ۲۷۰

۲۷۰	۲۶- شاه قاسم
۲۷۰	۲۷- امامزاده سید ابوالاحمد
۲۷۱	۲۸- شاهزاده حمزه
۲۷۱	۲۹- خاکفرج
۲۷۱	۳۰- شاهزاده اسماعیل
۲۷۲	۳۱- شاهزاده هادی
۲۷۲	۳۲- امامزاده ابراهیم
۲۷۳	۳۳- شاهزاده زکریا
۲۷۳	۳۴- امامزاده
۲۷۴	معماری مساجد شیعه
۲۷۶	۱- مسجد امام حسن عسکری (ع)
۲۷۷	۲- مسجد جمعه (جامع)
۲۷۹	۳- مسجد عشقعلی
۲۷۹	آثار بازمانده از شیعه در طی قرن‌های هفتم تا دوازدهم
۲۷۹	سکه‌های خواجه محمود سومین امیر خاندان
۲۸۳	کتاب تألیف شده در قم
۲۸۴	بانیان بناهای خیر
۲۸۶	فصل چهارم: اوضاع اقتصادی قم از قرن هفتم تا پایان صفویه
۲۸۷	اقتصاد
۲۸۸	وضعیت اقتصادی شیعیان قم
۲۹۲	مرکزیت
۲۹۳	کشاورزی اساس اقتصاد قم
۲۹۴	محصولات عمده کشاورزی